

VILLIO PETRICKIO BIBLIOFILIJOS PASAULIS

ALMA BRAZIŪNIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: alma.braziuniene@tinklas.net

Šiuolaikiniai rusų, lenkų, vokiečių ir lietuvių knygotyros mokyklų atstovai bibliofiliją – ypatingą trauką knygai – visuotinai traktuoja kaip vieną iš knygotyros sričių. Laikantis tokios sampratos, atsiveria galimybės tirti bibliofiliją ne tik kaip psichologinį ir visuomeninį kultūros reiškinį, bet ir kaip vieną iš knygos kultūros raiškos formų. Šia prasme bibliofiliją kaip kultūros reiškinį daugiausia tyrę ir jos teorinę mintį toliausiai pastūmėję yra rusų bibliofilijos teoretikai, o Vakarų bibliofilijos tyrėjų dėmesys daugiausia telkiamas į bibliofilijos praktiką: tiriamos arba atskiros bibliotekos, arba iškilieji bibliofilai, sukūrę reikšmingų bibliofilinių bibliotekų. Tad net pasauliniame bibliofilijos tyrimų kontekste iki šiol tebėra aktualūs XX a. trečiojo dešimtmečio Michailo Kufajevo (1888–1948) knygotyros darbai (*Knygos filosofijos problemos*, 1924; *Knyga komunikacijos procese*, 1927; *Bibliofilija ir bibliomanija*, 1927): juose buvo suformuluotos ir apibrėžtos bibliofilijos kaip kultūros reiškinio funkcijos, imtasi tirti bibliofilijos psichologijos aspektas. Tiesa, aiškindamas vadinamąją „psichofiziologiją“, M. Kufajevas pasidavė tuo metu populiariai biheviorizmo teorijai: Ivano Pavlovo mokymą apie refleksus jis bandė pritaikyti ir bibliofilijos psichologijos tyrimui (kolekcionavimo aistrą grindė „tikslu refleksu“). Nepaisant šių nesėkmių, M. Kufajevo darbai bibliofilijos psichologijos srityje iki šiol tebėra neaplenkti.

Teorinės bibliofilijos ištakos Rusijoje siekia XIX amžių. Jau 1813–1821 m. Vasilijus Sopikovas darbe *Rusijos bibliografijos patirtis* pavartojo bibliofilijos sąvoką. Bibliofilijai dėmesio skyrė ir tokie XIX a. Rusijos knygos mokslo korifėjai kaip Sergejus Sobolevskis, Grigorijus Gennadi, Piotras Jefremovas.

XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje buvusioje Sovietų Sąjungoje susiformavo bibliofilijos kaip knygos kultūros su jos hierarchine vertybių skale reiškinio formos koncepcija. Ji buvo išplėtotą Villio Petrickio, Levo Klimanovo, Mi-

chailo Petrovo, Marko Raco, Olego Losunskio, Boriso Poiznerio ir kitų rusų bibliofilijos teoretikų darbuose. Visi jie yra nurodę ypatingą bibliofilijos vietą knygos kultūroje. Reikšminga tebėra L. Klimanovo ir M. Petrovo studija *Bibliofilijos fenomenas*: joje akcentuotas knygos bibliofilinės vertės specifiškumas, suformuluota knygos bibliofilinės reikšmės lygmenų hierarchijos teorija [2]. Taip buvo padėtas pagrindas vienai iš knygotyros sričių – bibliofilijotyrai.

Pastarųjų metų rusų bibliofilijos teoretikų tyrimų kryptys linksta į sociokultūrinės bibliofilijos koncepcijos plėtotę. Minėtina M. Raco bibliofilinės bibliotekos ontologinio įprasminimo bei bibliofilijos kaip kultūros formavimo ir jos įsavinimo proceso (vidinis bibliofilijos komunikacijos ciklas, bibliofilo mikrokosmas, kaip kultūros kosmoso dalis) teorija [3; 4], asmeninių bibliotekų kaip sąsajingos bibliofilijos temos tyrimai [5].

Nuoseklų ir tolygų dėmesį bibliofilijos teorijai Rusijoje rodo ir tas faktas, jog Rusijos mokslų akademijos mokslo darbų *Knyga: tyrimai ir medžiaga* (Книга: исследования и материалы) nuo 1959 m. iki dabar vienas skyrius yra skiriamas bibliofilijai. Čeliabinsko valstybinė kultūros ir meno akademija 2006 metais išleido ir specialų Viktoro Kisliuko parengtą vadovėlį studentams (bene vienintelį apskritai?) *Bibliofilijos teorija ir Rusijos bibliofilijos istorija* [6]. Nuo 1987 m. Rusijos mokslų akademijoje Sankt Peterburge kas dveji metai rengiamos tarptautinės mokslinės konferencijos *Aktualios bibliofilijos teorijos ir istorijos problemos* ir spausdinama pranešimų medžiaga. Gan rimtų bibliofilijos teorijos straipsnių taip pat skelbiama leidinyje *Bibliofilo almanachas* (Альманах библиофила; Maskva) bei naujai pradėtuose leisti almanachuose *Nevos bibliofilas* (Невский библиофил; Sankt Peterburgas) ir *Rusijos bibliofilai* (Библиофилы России; Maskva). Taigi Rusijos knygotyrininkų įdirbis teorinėje bibliofilijos tyrimų srityje yra neginčytinas.

Nemažai padaryta ir praktinėje bibliofilinėje veikloje. Nuo 1990 metų Rusijoje veikia Rusijos bibliofilų organizacija, vienijanti 70 pačių iškiliausių visos Rusijos bibliofilų. Jai vadovauja pirmininkų taryba, vienas iš pirmininkų (kartu su Olegu Lasunskiu iš Voronežo ir maskviečiu Levu Čertkovu) yra Villis Petrickis, gyvenantis Sankt Peterburge.

Čia apžvelgtas istorinis ir šiandienos Rusijos bibliofilijos fonas turėtų padėti geriau suvokti, kokiame kontekste 2006 metais dienos šviesą išvydo vieno iš autoritetingiausių bibliofilijos teoretikų – Villio Petrickio knyga *Bibliofilijos pasaulis*¹.

¹ ПЕТРИЦКИЙ, В. А. *Мир библиофильства: вопросы теории, истории, психологии*. Москва: Наука, 2006. 399 с.

Tai straipsnių rinkinys, sudarytas iš šios temos darbų, autoriaus paskelbtų per pastaruosius 30 metų. Kaip serijos „Knygos kultūra pasaulio sociume: teorija, istorija, praktika“ knygą šį rinkinį išleido prestižinė Maskvos leidykla *Nauka*. Jo iniciatorius – Rusijos mokslų akademijos Knygos kultūros istorijos tyrimo mokslinis centras ir Knygos kultūros istorijos bei kompleksinių knygų tyrimų komisija.

Pristatydamas šią knygą ir jos autorių įvadiniame straipsnyje V. Firsovas savo rašinį irgi pradeda istorine Rusijos bibliofilijos preambule. Jis pabrėžia, jog kaip tik V. Petrickis, panaudodamas šiandienos knygotyros, filosofijos ir kultūrologijos pasiekimus, sukūrė ištisą bibliofilijos teorijos sistemą (p. 7). Apžvalginiame V. Firsovo straipsnyje apie visą V. Petrickio mokslinę bibliofilijotyrynę veiklą taikliai įvardyti esminiai V. Petrickio nuopelnai Rusijos ir, pridurtume, pasauliniam bibliofilijos mokslui. Vienas iš svarbiausių būtų tas, jog V. Petrickis suformulavo savo bibliofilijos teoriją. Jos esmė paremta šiais keturiais postulatais: bibliofilija – tai nuolatinis dėmesys materialiajai ženklais užfiksuotos informacijos laikmenai; individualus tokių informacijos laikmenų rinkimas; jų studijavimas ir mokslinis bibliografinis aprašymas, virstantis kūrybine veikla; aistringas individualus psichologinis santykis su rinkimo (kolekcionavimo) objektu.

V. Petrickio knygą sudaro trys skyriai. Pirmasis – „Bibliofilijotyra – mokslas apie bibliofiliją“ skirtas bibliofilijos teorijai, antrasis – bibliofilijos istorijai („Iš Rusijos bibliofilijos istorijos“) ir trečiasis – įvairių praktinės bibliofilinės veiklos atvejų aptarimams („Apie bibliofilijos psichologiją: žmonės, rankraščiai, knygos“). Reikia iš karto pasakyti, jog originalumu ir moksline verte labiausiai išsiskiria pirmasis skyrius. Jame V. Petrickis labiausiai atsiskleidžia kaip bibliofilijos teoretikas. O, kaip žinoma, kiekvieno mokslo teoriniams apibendrinimams, aukščiausiai mokslinio pažinimo stadijai, įgyvendinti būtinas specifinis mokslinis išvalgumas, ne kiekvieno mokslininko empiriko – o V. Petrickis yra ir toks – tepasiekiamas.

Čia pasakytina, jog V. Petrickis – ne tik bibliofilijotyryninkas, profesorius, žymus filosofas, Alberto Schweizerio kūrybos tyrinėtojas ir populiarintojas (2004 metais Europos gamtos mokslų akademija A. Petrickį apdovanojo specialiu A. Schweizerio medaliu), bibliofilas, surinkęs apie 15 tūkst. asmeninę biblioteką, bet ir literatas, išleidęs kelis poezijos rinkinius. Beje, ypač prielankus lietuvių kultūrai, ją pažįstantis. V. Petrickio, tarkim, glaudžiai bendrauta su Eduardu Mieželaičiu, Vytautu Sirijos Gira ir kitais lietuvių rašytojais. Aktyviai bendraujama su Lietuvos knygotyryninkais.

V. Petrickis Lietuvos knygos visuomenei jau turėtų būti pažįstamas iš leidinio *Knygos ir bibliofilijos kultūra* [1], atskleidžiančio pastarųjų metų Lietuvos ir kaimyninių šalių bibliofilijos tarpsmo, jos tyrimų situaciją. Leidinyje, be Krzysztofo Mi-

gonio, Januszo Dunino, Domo Kauno teorinių bibliofilijos refleksijų, buvo publikuota ir įdomių V. Petrickio svarstymų bibliofilijos tema.

Grįžtant prie aptariamo leidinio, reiktų atkreipti dėmesį į V. Petrickio svarstymus bibliofilijos socialinių funkcijų tema (straipsniai „Esminiai bibliofilijos bruožai“, „Socialinė bibliofilijos reikšmė“, „Bibliofilijos socialinės reikšmės didėjimas Rusijoje amžių sandūroje“) bei bibliofilijos ir kultūros santykio tema (straipsniai „Bibliofilija kultūros sistemoje“, „Kultūrinė ekologinė bibliofilijos funkcija“, „Bibliofilija kultūrų dialoge“). Ypač įdomios V. Petrickio mintys apie ekologinę bibliofilijos misiją. Jis teigia, jog kaip tik atskiri individai (bibliofilai) kartais geba kultūros istorijos labai nuveikti daugiau nei ištisos institucijos. Bibliofilas, kruopščiai „žvejodamas“ kultūros istorijos faktus ir taip rinkdamas kolekcijas, kultūros atminčiai palieka ne tik savo triušo vaisių – išsamias kolekcijas, bet ir savo kruopščiu darbu geba užkamšyti tas kultūros istorijos spragas, kurių dažnai neįstengia užpildyti valstybinės saugyklos (p. 45–49).

V. Petrickis, prognozuodamas bibliofilijos ateitį, socialinių ir kultūrinių bibliofilijos funkcijų jungties esmę XXI amžiuje nusako taip: „Bibliofilijai, kaip sociokultūriniam reiškiniui, savaimiškai būdingas jos santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi. Bibliofilija sergsti ir tiria praeitį, šitaip teikdama naudą visuomenei, aktyviai realizuoja save dabartyje, smalsiai ir suinteresuotai išsižiūri į ateitį, šitaip faktiškai įgyvendindama kultūrinę genetinę laiko sąsają“ (straipsnis „Bibliofilija prie naujojo amžiaus slenksčio“, p. 104).

Knygos autorius gilinosi į bibliofilijotyros vietos knygotyros sistemoje klausimus. Straipsnyje „Bibliofilijotyra knygotyros sistemoje“ jis įrodė kai kurių mokslininkų bibliofilijos ir bibliografijos, bibliofilijos ir bibliotekininkystės tapatinimo nepagrįstumą. V. Klapijuko 1986 m. suformuluotas apibrėžimas, jog bibliofilijotyra – tai neprofesionalioji bibliotekininkystė, V. Petrickio buvo korektiškai, bet motyvuotai sukritikuotas: bibliofilinė biblioteka nuo institucinės skiriasi ne tik savo komplektavimo būdais, priemonėmis ir tikslais, bet ir rinkinių sudėtimi, iš esmės skirtingu bibliofilo santykiu su pačiu rinkiniu (kolekcija), jo saugojimu, atnaujinimu, santykiu su galimais skaitytojais ir visuomene apskritai. V. Petrickis teigia, jog V. Klapijuko nuostata, kad bibliofilijotyros objektas – tai neprofesionalioji bibliotekininkystė, yra ir formaliai, ir iš esmės neteisinga: tikrai vertingai kolekcijai sukurti bibliofilas turi būti daugiau nei profesionalas. Bibliofilas daug kruopščiau ir dažnai daug giliau nei bibliotekininkas profesionalas išmano praeities knygos paminklus, rūpinasi jų išsaugojimu dažnai nepaisydamas asmeninių reikmių. Bet bibliofilas negali ir neturi rungtyniauti su viešosiomis bibliotekomis, nes „bibliofilinis rinkinys ne tik specializuotas rinkinys, bet ir savo sandara atspindintis nepakartojamą intelek-

tinį psichologinį bibliofilo veidą“ (p. 99), t. y. bibliofilinio rinkinio funkcijos visiškai kitokios nei viešųjų institucinių bibliotekų. Bibliofilijotyra, būdama gana savarankiška knygotyros ciklo dalis, kartu tiria bibliofiliją kaip pasaulinės kultūros veiksnį, užtat neišvengiamai turi daug sąsajų su literatūros, meno, mokslo, kultūros istorija, filosofija ir t. t. (p. 17–19).

V. Petrickiui vienam iš pirmųjų priklausytų ir bibliofilinės kūrybos specifikos pagrindimas (straipsnis „Bibliofilija kaip kūryba“). Polemizuodamas su bihevizmo teorijos šalininkais, teigiančiais, jog bibliofilijos varomoji jėga, jos stimulus yra vadinamasis tikslo refleksas, V. Petrickis įtikinamai įrodo, kad knyga yra ne bet koks kolekcionavimo objektas, o labai specifinis, įkūnijantis neišardomą materialaus ir dvasinio prado vienovę. Taigi bibliofilija – tai išskirtinis, aukščiausias kolekcionavimo lygmuo, lygintinas su menininko kūrybine veikla, – teigia V. Petrickis (p. 20–26).

Knygos struktūravimas į tris, o ne į du skyrius, mano galva, kažin ar pagrįstas. Trečiojo skyriaus pavadinimas „Apie bibliofilijos psichologiją“ skaitytojui sufleruoja kiek kitokį supratimą. Perskaitę skyriaus pavadinimą, čia tikėtumės teorinių bibliofilijos psichologijos svarstymų – gilesnių, apibendrinamųjų, kokių V. Petrickis pateikia kituose straipsniuose. Atrodytų, visai logiška būtų buvę visus knygos straipsnius sudėti į du skyrius: pirmąjį – teorinį, antrąjį – istorinį (Rusijos bibliofilijos istorijos). Dalis antrojo skyriaus straipsnių, tokių kaip „Rusijos bibliofilijos istorijos sukūrimo klausimu“ ar „Septintojo ir aštuntojo dešimtmečio bibliofilija: istorinio sociologinio tyrimo patirtis“ galėjo glaustis prie teorinių straipsnių, o kita dalis – prie istorinių. Dabar trečiajame skyriuje sudėti V. Petrickio straipsniai įvairiais knygu, rankraščių ir pačių bibliofilų likimo klausimais. Čia rasime didžiųjų Rusijos bibliofilų ir mokslininkų (A. Smirdino, V. Žukovskio, D. Mendelejevo, V. Arsenjevo, N. Morozovo, K. Koropotkino, V. Solovjovo, D. Lichačiovo, A. Aronsono, I. Semionovo, J. Svirino ir kt.) gyvenimą ir veiklą atskleidžiančių veik detektyvinių istorijų ar nutikimų, papasakotų iš vienos ar kitos knygos, rankraščio ar tik autografo antraštiniame knygos puslapyje likimo pozicijos. Visi jie pildo Rusijos bibliofilijos istorijoje žiojėjančias skylės ir nelyg mozaikos akmenukai susidėlioja į bendrąją bibliofilijos istorijos foną. Žinoma, šios istorijos – gera medžiaga bibliofilijos psichologijai tirti: dažniausiai už visų bibliofilinių nuotykių istorijų slypi konkrečių asmenų psichologinės dramos ar tragedijos, kartais, žinoma, su laimingos pabaigos situacijomis. Ypač tai pasakytina apie trokštamų dezideratų medžioklę. „Bibliofilams nuo seno gerai žinomi du dėsniai. Pirmasis žiaurus ir griežtas: pražiopsojai geidžiamą knygą, ir ji tau daugiau nebepasitaikys. Antrasis palankus: jeigu ilgai laukta retenybė jau tavo rankose ir tu ją sušildei meilingai su ja elgdamasis, lauk naujų sėkmių. Jos ne už kalnų ir būtinai ateis. Bibliofilija ir gyvuoja nekreipdama dėmesio į visokias laiko

spendžiamas kliūtis tik todėl, kad amžinasis „bibliofilinės sėkmės“ dėsnis veikia taip pat nepriekaištingai, kaip kad kas rytą pateka saulė. Pasikalbėkite su patyrusiais bibliofilais – jie suras atmintyje daugybę laimingų atsitiktinumų. O atsimins kokį liūdną nesėkmės atvejį, – tai juk tik išimtis, patvirtinanti taisyklę“, – teigia V. Petrickis (p. 295).

Skirtingai nei pirmuosiuose dviejuose knygos skyriuose, čia V. Petrickis nesiima įvairių bibliofilijos psichologijos atvejų apibendrinti ir pakylėti kad ir iki M. Kufajevo svarstymų bibliofilijos psichologijos tema lygio. O gaila. Nes polinkį į bibliofilijos psichologiją rasime daugelyje V. Petrickio teorinės bibliofilijos straipsnių. Jis puikiausiai jaučia ypatingą bibliofilo asmenybės išskirtinumą ir moka subtiliai ir taikliai jį užfiksuoti. „Bibliofilas privalo žinoti, ko ieškoti, kur ir kaip ieškoti, turi mokėti teisingai įvertinti tai, ką atrado. Ta prasme galima ir reikia kalbėti apie bibliofilo talentą, jo nuojautą ir intuiciją“, – rašo V. Petrickis apie specifinius bibliofilo kaip kūrėjo gebėjimus (p. 23).

V. Petrickis, trečiąją knygos skyrių pavadinęs „Apie bibliofilijos psichologiją“, vienoje vietoje pateikia pluoštą empirinės medžiagos bibliofilijos psichologijai tirti ir nelyg provokuoja būsimus bibliofilijotyrininkus. Regis, bereikia šią medžiagą kam nors imti ir apibendrinti. O gal, tikėkimės, artimoje ateityje tai padarys ir pats knygos autorius.

Neprarandantys aktualumo V. Petrickio bibliofilijos temos straipsniai, buvę išbarstyti po įvairius tęstinius mokslo leidinius, dabar surinkti į vieną vietą. Jie iš tikrųjų, kaip skelbia knygos pavadinimas, sukuria vientiso ir savito, tik šiam mokslininkui būdingo bibliofilijos tyrimų pasaulio vaizdą. Rusijos bibliofilijos tyrimų kontekste V. Petrickio bibliofilijos pasaulis išsiskiria itin stipriu filosofiniu užtaisu ir teorinio mąstymo užmoju.

Įteikta 2007 m. gegužės mėn.

NUORODOS

1. *Knygos ir bibliofilijos kultūra: svarstymai ir mintys*. Sudarytojas Domas Kaunas. Vilnius, 2005. 240 p.
2. КЛИМАНОВ, Л. Г.; ПЕТРОВ, М. Т. Феномен библиофильства. *Книга: исследования и материалы*. Москва, 1983, сб. 46, с. 155–169.
3. РАЦ, Марк. *Книга в системе общения*. Санкт-Петербург, 2005. 480 с.
4. РАЦ, Марк. *О собирательстве*. Москва, 2002. 350 с.
5. Шавыркина, Н. А. *Личная библиотека как социально-культурное явление: автореферат диссертации*. Москва, 2000.
6. *Теория и история библиофильства в России: учеб пособие*. Авт.-сост. В. А. Кислюк; Челябинская гос. академия культуры и искусств. Челябинск, 2006. 168 с.